

NARACIJA O JUNAŠTVU KAO DIO KOLEKTIVNOG PAMĆENJA: NIKOLA ZRINSKI U USMENIM I PUČKIM POVIJESNIM PJESMAMA

Banov, Estela

Source / Izvornik: **Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 2018, 113 - 133**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:075505>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

UDK 821.163.42-142.09

Pregledni rad

Primljeno: 23.5.2018.

Estela Banov
Sveučilište u Rijeci, Filozofski Fakultet
HR-51000 Rijeka, Sveučilišna avenija 4
estela.banov@uniri.hr

NARACIJA O JUNAŠTVU KAO DIO KOLEKTIVNOG PAMĆENJA: NIKOLA ZRINSKI U USMENIM I PUČKIM POVIJESNIM PJESMAMA

Sažetak

Ban Nikola Zrinski, nazivan u usmenim pjesmama i ban Zrinović ili ban Zrinjanin, čest je lik tradicionalne hrvatske usmene poezije, a prisutan je i u pučkoj povijesnoj pjesmi. U radu se analiziraju stilski postupci i narativni obrasci karakteristični za obradu ovoga povijesnog junaka u nekoliko tradicionalnih usmenih pjesmama različitih vrsta i versifikacijskih osobina. Primjeri usmenih pjesama o banu Zrinoviću nastajali su usporedo s književnim tekstovima obrazovanih autora već od kraja 16. stoljeća, a zabilježeni su tekstovi spjevani različitim stihovima: u dvanaestercima, dugom stihu bugarsčice, asimetričnim desetercima i osmercima namijenjenim izvedbi u novljanskom kolu. U zapisima nastalim od 19. stoljeća najzastupljenije su deseteračke pjesme. Kačićeva deseteračka pučka povijesna pjesma pod naslovom *Pisma od bana Zrinovića i cara Sulemana trećega, koji obside Seget ugarski i pod njim umri na 1566.* detaljno opisuje Sigetsku bitku te povezuje povijesno utemeljene činjenice i stilizacijske postupke karakteristične za deseteračku epsku poeziju. Pjesme u kojima se pojavljuje ovaj tradicionalni junak mogu obrađivati povijesne teme i motive, ali i prizore iz svakodnevnog života tradicijskih zajednica, ljubavnu tematiku i obredne situacije. Kreativna mašta pučkih pjevača oblikovala je priče o ovom omiljenom junaku koje slušateljima pomažu da ga upoznaju i u svakodnevnim situacijama o čemu svjedoče brojne zapisane balade, romance i lirske pjesme.

Ključne riječi: ban Nikola Zrinski, usmena poezija, pučka povijesna pjesma, Sigetska bitka, inačice

1. Uvod

Usmene epske pjesme nastajale su obično kao odjek važnih povijesnih događaja i u središtu su imale povijesne likove koji su prikazivani kao predvodnici zajednica i uzori budućim generacijama.¹ Klasični grčki epovi *Ilijada* i *Odiseja* u temelju su europske civilizacije, a njihova istraživanja u sklopu klasične filologije od tridesetih godina 20. stoljeća bila su povezana s južnoslavenskim epskim tradicijama. Povijesna epska pjesma ujedno je priča o povijesti i priča o junaštvu, a njezina su ishodišta u usmenoj predaji. Da bi usmena epska pjesma u zajednici nastala i bila prihvaćena,

1 Tekst je nastao u sklopu rada na projektu *Narativni diskursi – spremišta kolektivnog pamćenja i kulturnih identiteta* (Uniri 13.04.1.3.20) koji podupire Sveučilište u Rijeci.

nužno je da postoje tematski i izvedbeni okvir za njezino oblikovanje. Život epske pjesme započinje stvarnim događajem važnim za narodnu sredinu, a u njezinu su središtu povijesne ličnosti koje postaju junaci o kojima pjevaju narodne pjesme. Ambijentalna zainteresiranost za epsku tradiciju potiče nastajanje i prijenos pjesama, a pjesnici i pjevači koji generacijama prenose pjesme omogućuju njihovu povijesnu opstojnost. Ova četiri temeljna uvjeta za postojanje epske pjesme kao svjetskoga kulturnog fenomena (opjevani događaji, povijesne ličnosti – junaci epskih pjesama, ambijentalna zainteresiranost i pjevači) realiziraju se u specifičnim nacionalnim i regionalnim okvirima na karakterističan način. Kulturni utjecaj i promjene vezane uz bilo koji od njih, djelovali su na povijesnu dinamiku i razvoj usmene epike.

Istraživanje usmene poezije od pojave predromantičkog interesa za narodno stvaralaštvo temeljeno je većinom na zapisanim, odnosno tiskanim i u antologijama okupljenim primjerima pjesama. Broj takvih zapisa znatno je manji od broja tekstova i njihovih inačica koje su bile u optjecaju. Neki su od zapisa zbog svoje književnopovijesne i estetske vrijednosti bili prepoznati i višekratno objavljavani u antologijama usmene poezije te su tako postali svojevrsan kanon usmenog stvaralaštva.

Sigetska bitka iz 1566. godine važan je događaj hrvatske povijesti koji je opjevan i u hrvatskoj i mađarskoj književnosti. Ban Nikola Zrinski, koji je poginuo braneći Siget u boju s turskim osvajačima nakon dulje opsade, postao je od povijesne ličnosti epski junak čija je hrabrost upamćena zbog važnosti tog događaja za europsku povijest. Odabrani hrvatski epski tekstovi o ovoj temi objavljeni su u knjizi *Sigetski boj u hrvatskoj epici* (Pranjić 2016).

Središnje su povijesne ličnosti urastale u tradicijsku epsku poeziju i postale dio kolektivne svijesti zajednice o vlastitom identitetu. Kako su na južnoslavenskom prostoru brojni događaji i ličnosti koje su sudjelovale u kršćansko-islamskim sukobima tijekom ranoga novog vijeka opjevani u usmenim stihovima, istraživači su krajem 19. i tijekom prve polovice 20. stoljeća grupirali zapisane junačke pjesme prema ciklusima – većim tematskim blokovima povezanim s povijesnim događajima i skupinama junaka.²

U studiji pod naslovom *Ciklus Marka Kraljevića i odjeci francusko-talijanske viteške književnosti*, Nikola Banašević bavio se, među ostalim temama, i procesom transformacije povijesne ličnosti u usmenim narativnim tekstovima. Uspoređujući slavensku i romansku epsku građu, autor je ustanovio kako su konkretni povijesni događaji bili poticaj da njihovi sudionici postanu junaci o kojima su narodne

2 Vrijeme u kojem je prevladavala usmena poezija prethodilo je vremenu formiranja modernih nacija u 19. stoljeću pa su često isti junaci opjevani u različitim južnoslavenskim usmenim poetskim korpusima. Povijesni događaji koji su bili temelj nastanku nekih epskih pjesama i povijesne ličnosti koje su postale njihovi junaci, istraživačima usmene epike poslužili su kao kriterij njihove klasifikacije. Takav tematski kriterij bio je prisutan i pri objavljivanju građe koju su u drugoj polovici 19. stoljeća sabrali suradnici Matice hrvatske. Druga knjiga Matičine edicije *Hrvatskih narodnih pjesama* (HNP II) koju je uredio Stjepan Bosanac, objavljena je 1897. godine i donosi 72 junačke pjesme o kraljeviću Marku s komentarima i inačicama iz raznih hrvatskih krajeva. Poredbena istraživanja Nikole Banaševića također se bave ciklusom kraljevića Marka i odjecima romanske viteške poezije na južnoslavenskom prostoru (Banašević 1935). Petar Grgec opširnije je pisao o ciklusu narodnih pjesama o hrvatskim banovima (Grgec 1942), a pregled važnijih ciklusa južnoslavenske usmene epike uključio je u poglavlje o usmenoj epskoj poeziji Tvrtko Čubelić (Čubelić 1990: 166–187).

pjesme pjevale. Opisao je proces nastajanja ciklusa o pojedinim povijesnim ličnostima i pritom naglasio kako te ličnosti najčešće ulaze u usmenu predaju po jednom izdvojenom događaju u svom životu. Pjevanje i pripovijedanje događaja iz života epskih junaka vodi oblikovanju novih pjesama koje nerijetko preuzimaju i međunarodno poznate motive i epizode. Ovisno o tome je li ključni događaj iz junakova života povezan s njegovom smrću, novije pjesme mogu zahvatiti samo ranije ili i ranije i kasnije događaje. Kraljević Marko nadživio je povod za ulazak u epsku tradiciju, pa su novije epske pjesme pjevale o kasnijim zbivanjima, a nastale su i pjesme s motivima njegove smrti (Banašević 1935: 44).

Nikola Zrinski pripada onom krugu povijesnih ličnosti čija je pogibija ključni povijesni događaj i povod za ulazak u usmenu poeziju, pa se kasnije nastale pjesme bave uglavnom zbivanjima iz mladosti i ljubavnim zgodama. Iako se Nikola Zrinski kao povijesna ličnost najčešće pojavljuje kao ban Zrinjanin i junak epskih pjesmama, njegovo ime spominje se i u usmenoj lirici. Kao i njegov ujak Ivan Karlović ili Karlović Ivo, koji je bio hrvatski ban od 1521. do 1524. i ponovno od 1527. do 1531., i Nikola Zrinski ušao je u usmenu poeziju nizom priča koje nisu uvijek bile povezane s povijesnim događajima.³

Kako je povijesna udaljenost od konkretnog događaja rasla, u kolektivnom usmenom pamćenju postupno je blijedjela realističnost prikaza povijesnih zbivanja, a uz junake usmenih pjesama vezivale su se priče koje nisu imale uporište u stvarnosti.⁴ Iako bi se očekivalo da je motiv stvarne povijesne ličnosti najčešće obrađivan u povijesnim epskim pjesmama, ban Zrinjanin pojavljuje se u različitim usmenim poetskim vrstama zabilježenima u kraćem ili duljem razdoblju nakon opsade Sigeta.

Osim veoma brojnih zapisa usmenih pjesama nastalih u vremenu intenzivnog interesa za folklor i usmeno pjesništvo koje u većini europskih zemalja počinje pri kraju osamnaestoga stoljeća nadovezujući se na Herderovu estetiku, na hrvatskom prostoru pjesme o ovom junaku bilježene su i nešto ranije, od kraja 16. do 18. stoljeća. Lirski i baladni primjeri u kojima se Zrinjanin javlja kao lik univerzalno proširenih narativnih zapleta upućuju na ukorijenjenost ovog junaka u sferu pučkih idealizacija.

Među povijesnim ličnostima koje su postale junaci usmene poezije izdvaja se kraljević Marko, pa prema navedenoj studiji brojne pjesme u kojima je on glavni junak čine zaseban ciklus. Iako je lik bana Zrinjanina izuzetno popularan ne samo u umjetničkim književnim djelima već i u hrvatskoj usmenoj poeziji, dosadašnji autori

3 O Ivi Karloviću Vitezoviću je zabilježio sljedeće deseterce:

Kuliko je u Lici gradova,
sedamdeset i sedam gradova;
ni divojke ni neviste mlade,
koju ni Karlović ljubio.

Pjevanje o ljubavnim uspjesima junaka tradicionalne poezije sastavni je dio kreiranja slike o njihovoj muževnosti u patrijarhalnoj epskoj kulturi.

4 I raniji istraživači uočili su odstupanje epske poezije od povijesnih činjenica. Armin Pavić usporedio je deseteračke pjesme zapisane u 19. stoljeću s bugaršćicama iz starijih zapisa te je pronašao veću sličnost s povijesnim činjenicama u starijim zapisima usmenih pjesama. U bugaršćici *Popevka o Svilojeviću*, koja je pronađena u ostavštini Petra Zrinjskoga, Pavić je uočio anakronistično ugrađivanje lika kraljevića Marka oblikovanog prema povijesnoj ličnosti iz 14. stoljeća u opisu događaja s početka druge polovice 15. stoljeća. (Pavić 1879: 113).

koji su se bavili pjesmama čiji je on središnji lik (npr. Grgec 1942., Grafenauer 1953.–1954., Kekez 1986., Mijatović 1987: 81–82 i 152–157, Pšihistal 2010.), ne izdvajaju te pjesme kao zaseban ciklus, već se u skladu s tematskom podjelom epskih pjesama one razmatraju u okviru ciklusa pjesama o hrvatskim banovima.

2. Usmene i pučke pjesme o Nikoli Zrinskom i njihova klasifikacija

Za razumijevanje hrvatske književne povijesti, osim upoznavanja baštine očuvane u rukopisnim i tiskanim tekstovima, važno je i razumijevanje tradicije pjevanja o povijesnim junacima i događajima u usmenoj poeziji i njezinim rukopisnim i tiskanim zapisima. Zato bi mjesto Nikole Zrinskoga u hrvatskoj kulturnoj tradiciji bilo fragmentarno prikazano kad bi izostao prikaz njegova lika u usmenoj poeziji i folkloru. U nastavku rada bit će prikazane neke od pjesama o banu Zrinjaninu koje su zapisane i objavljene od kraja 16. do početka 20. stoljeća te će se tako, na primjeru obrade jedne povijesne ličnosti i njezina prerastanja u junaka usmene tradicije, pratiti stilizacijski i idejni elementi koji svjedoče o razvojnim procesima u povijesti hrvatske usmene književnosti. Primjeri pjesma bit će analizirani prema vremenu nastanka njihovih zapisa, a usporedbom pjesama iz starijih i novijih zapisa nastoji se pridonijeti i boljem razumijevanju dinamike povijesnih mijena usmenih tekstova. Primjeri pjesama o opsadi Sigeta i banu Zrinjaninu rasuti su u brojnim rukopisnim, tiskanim i antologijskim zbirkaama usmene poezije.⁵ Kako su opsadu Sigeta opjevali i kršćanski i muslimanski pjevači, pjesme nastale u različitim kulturnim krugovima zauzimaju i drukčiji stav prema povijesnim junacima. Lik Nikole Zrinskog javlja se već u zapisima usmene poezije s kraja 16. i početka 17. stoljeća, njegovo se ime spominje u bugaršticama zapisanima tijekom 17. i 18. stoljeća, u pjesmama *Erlangenskog rukopisa* i u pučkim povijesnim pjesmama. Pjesme o tom junaku zabilježene su i u više rukopisnih zbirki nastalih tijekom 19. stoljeća na poziv Matice hrvatske. Najvrjednije od tih pjesama ušle su u Matičina tiskana izdanja, ali znatan dio zapisa iz te zbirke još uvijek nije tiskan. Antologijske pjesme o ovom junaku tijekom 20. i 21. stoljeća ušle su u zbirke epske poezije iz kolekcija *Pet stoljeća hrvatske književnosti (Pjesma o Sigetu iz Prekmurske pjesmarice i Ropstvo i oslobođenje Zrinovića bana)* i *Stoljeća hrvatske književnosti (Zrinović i Sulejman god. 1566. 8. rujna)*.⁶

Kad je riječ o širokom rasponu tekstova koji se međusobno razlikuju i po tematskim i po stilskim karakteristikama, opisu građe prethodi njezina klasifikacija.⁷ Versifikacijske

5 Na kraju rada u opisu korištene građe navodi se točan popis tiskanih izvora iz kojih su preuzete pjesme o kojima se u tekstu raspravlja. Uz versifikacijske osobine pjesama i motivsko-tematsku bliskost primjera, vrijeme nastanka najstarijeg zapisa pojedinih primjera osnovni je kriterij u slijedu analize pojedinih pjesama.

6 Popis usmenih pjesama o Nikoli Zrinskom objavljen je u monografiji *Obrana Sigeta. O 420. obljetnici. 1566.–1986.* (Mijatović 1987: 81–82). Veći broj inačica pjesama o oslobađanju bana Zrinjanina iz turske tamnice naveden je uz radove o inačicama pjesme u kojima je opisana emocionalna veza uznika i pripadnice suprotnog tabora. Usp. Grafenauer 1953.–1954.: 241 i Pšihistal 2010: 165.

7 Ruth Finnegan izdvojila je nekoliko klasifikacijskih kriterija relevantnih za razlikovanje i proučavanje usmenih književnih vrsta među kojima se izdvajaju: 1. Stilske ili formalne karakteristike, 2. Tematski i motivski elementi, predmet obrade, 3. Prigoda, uloga i izvedbeni kontekst, odnosno kada i zašto se tekst izvodi, 4. Izvedbene karakteristike, 5. Mjesna terminologija i taksonomija te 6. Specifično mjesto, vrijeme i okolnosti važni za razumijevanje povijesne dinamike (Finnegan 1991: 134–136). Dok je tijekom 19. i početkom 20. stoljeća u istraživanjima epske poezije prevladavao tematski kriterij

i stilske osobine usmenih pjesama mogu, uz njihove funkcije ili načine upotrebe u zajednici, pomoći u kategorizaciji i klasifikaciji zapisanih tekstova pjesama iz starijih i novijih razdoblja. Usmena poezija spjevana je stalnim versifikacijskim oblicima koji nisu bili samo oblik poetiziranja obrađenih tema već su svojim stalnim ritmičkim obrascima olakšavali pamćenje sadržaja ključnih za identitet zajednice. U skupini pjesama o banu Zrinoviću iz ranog novovjekovlja sačuvan je jedan primjer pjesme u dvanaestercima i dva zapisa bugarščica, usmenih epskih pjesama i balada spjevanih dugim stihovima koji su imali raspon od petnaesteraca do osamnaesteraca. Od 18. stoljeća postupno se u oblikovanju povijesnih i narativnih tema ustaljuju pjesme oblikovane asimetričnim epskim desetercem, koji tijekom 19. stoljeća postaje najrasprostranjeniji stih usmenog pjesništva. Najveći broj pjesama o banu Zrinoviću zapisanih u rukopisnim zbirkama nastalim u okviru sabiračke akcije Matice hrvatske, spjevan je ovim stihom. U Novom Vinodolskom zabilježene su dvije pjesme u osmercima koje su svojim življim ritmom bile prilagođene plesanju u kolu. Pjesme koje opisuju postupke bana Zrinjanina tijekom opsade Sigeta bile su brojnije u ranijim povijesnim razdobljima, dok se kasnije uz istoga povijesnog junaka vezuju druge teme i motivi.⁸

Na nekima od primjera koji su ušli u korpus tekstova za ovaj rad, moguće je pratiti prepletanja poetike usmene i pučke književnosti, odnosno suodnos usmene tradicije i književnosti pa i pisanih dokumenata. Najstarije pisano svjedočanstvo o opsadi Sigeta iz pera Franje Črnka (Črnko 2016), kroničara, pisara i komornika Nikole Zrinskoga, intertekstualno je ugrađeno i u kasnije usmene i pučke priče u stihovima o tom događaju. Kačićeva pučka povijesna pjesma pod naslovom *Pisma od bana Zrinovića i cara Sulemana trećega*, uključena u *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, donekle se izdvaja od ostalih ovdje promatranih primjera, osobito zato što autor namjerava puku pružiti podatke i činjenice o konkretnom povijesnom događaju. Ta je autorska intencija uvjetovala interferentnu prisutnost povijesnih

u njezinu razvrstavanju, folkloristika druge polovice 20. stoljeća okrenula se izučavanju izvedbenog konteksta nakon njegova isticanja u radovima američkih neofolklorista (Dundes, Ben-Amos), pa su prigoda i način izvedbe pojedinih pjesma polazište i kriterij novijih klasifikacija.

- 8 U studiji pod naslovom *Postanak i razvoj hrvatskog tradicionalnog a osobito epskog pjesništva* Krešimir Mlač predložio je podjelu zapisa tradicionalnih epskih pjesama na sljedeće skupine: 1. starijske pjesme, 2. pjesme od istine, 3. pjesme od junaka, 4. pjesme od kola i 5. pjesme za družinu (Mlač 1980: 384). Ova je klasifikacija određena funkcijom narativnih ili epskih pjesama za zajednicu u kojoj se one pjevaju. Dodatni klasifikacijski kriterij kojim se ovaj autor koristio je i »način upotrebe«, što sugerira povezanost s izvedbenim kontekstom i odnosom zajednice prema pjesmama. I sam je autor uočio da je skupina pod nazivom »pjesme od junaka« relativno dvojbena kategorija ove klasifikacije, jer većina pjesama drugih skupina, ovisno o vrsti događaja koji su u njima opjevani i o okolnostima u kojima se pjesme izvode, pjeva i o junacima. Iako pjesme o banu Zrinjaninu primarno pripadaju krugu »pjesama od junaka«, one se istovremeno mogu razvrstati na preostale četiri skupine. »Starinskim pjesmama« pripadaju zapisi iz *Prekmurske pjesmarice I* sa samog kraja 16. stoljeća i bugarščice iz *Zagrebačkog rukopisa br. 638* koji je nastao u Boki Kotorskoj (Bogišić 1878: 135–136). »Pjesme od istine« pjesme su o banu Zrinjaninu koje istovremeno pjevaju i o opsadi Sigeta, pa bi toj skupini pripadali, uz dva već navedena starija teksta, i primjeri pjesama čija je poetika bliska osobinama pučke povijesne pjesme. Dva zapisa iz trećeg izdanja zbirke pod naslovom *Hrvatske narodne pjesme (čakavske)* Stjepana Mažuranića, uz koje je navedeno da se pjesme pjevaju u novljanskom kolu (*Zrinjski bane i njegov konj* i *Zrinski bane i djevojka od Dunaja*), pripadaju skupini »pjesama od kola«, a niz zapisanih inačica o oslobađanju bana Zrinjanina iz tamnice uz pomoć lijepe muslimanske djevojke pripadaju posljednjoj skupini – »pjesmama za družinu«.

zapisa i dokumenata u oblikovanju svih pjesama zbirke. Iako je Kačićeva pjesma jedini autorski tekst među usmenim pjesmama koje se analiziraju u radu, ona je uvrštena u građu zbog snažnih intertekstualnih poveznica s usmenom književnošću – deseteračkom versifikacijom i stilizacijom na tragu usmene epske pjesme. Njezin je autor oblikujući svoje stihove slijedio niz poetičkih zakonitosti usmene poezije (Šetka 1954), a *Razgovor ugodni* nije bio samo knjiga za čitanje već su se brojne pjesme prenosile usmenom izvedbom na isti način kao i tradicijske usmene pjesme. Još uvijek nije dovoljno istraženo kako su i koliko ove pjesme utjecale na korpus usmene književnosti kasnijih razdoblja na čitavom južnoslavenskom prostoru.

3. Usmene pjesme o Mikloušu Zrinjskome u zapisima od 16. do 18. stoljeća

Među studijama koje se posebno bave odjekom opsade Sigeta, u usmenoj tradiciji nalazi se rad Josipa Kekeza pod naslovom *Sigetska bitka u usmenoj književnosti i usmena književnost u sigetskoj epopeji od Karnarutića do Vitezovića* u kojem su prezentirani neki tekstovi pjesama povezani s prikazom povijesnog događaja u usmenoj tradiciji i obrađeni interferentni motivi karakteristični za suodnos usmene i pisane književnosti u ranom novom vijeku (Kekez 1986). Autor je izdvojio i nekoliko primjera pjesama u kojima je pamćenje povijesnog događaja stilizirano te tako samo poetski naznačeno, ali ne i eksplicitno opisano.

Najstariji je dosad poznati zapis *Pjesma o Sigetu* iz hrvatske kajkavske *Prekmurske pjesmarice* s kraja 16. ili iz prve polovice 17. stoljeća. Pjesmarica je ispunjena zapisima nekoliko pisara te je vjerojatno dulje nastajala. Zapis ove pjesme, nažalost, očuvan je samo djelomično, bez početka (Bratulić 2016: III). Unatoč fragmentarnosti, po općoj strukturi pjesmarice u kojoj je pjesma zapisana i po duljini teksta, može se zaključiti da je riječ o zapisu oblikovanom kao podsjetnik za izvođenje.⁹ Pjesma je spjevana u dvanaestercima i stilizacijskim obrascima priziva arhaično viteški intonirano raspoloženje i feudalni društveni kontekst u kojem su likovi izjednačeni sa staleškim društvenim ulogama:

Zrinski Nikolauš hitro gori skoči
svojimi vitezmi, z lepimi hajduki,
i počne on pojti po širokom polje,
preik bistre Drave hitro mi šetuje.
(*Prekmurska pjesmarica I* 1977: 212)

Iako se stilski razlikuje od kasnijih usmenih pjesama, osnovna obilježja usmene naracije o sukobu s Osmanlijama već su ovdje prisutna. Komunikacija između

9 Zapisi usmene poezije iz raznih povijesnih razdoblja nastajali su s različitim namjenom. U raspravi *Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija* izložen je pregled povijesnih tipova zapisa usmenih tekstova među kojima su: 1. Pravni spisi koji kodificiraju običajno pravo, 2. Rukopisne pjesmarice pučkih pjesnika nastale kao mnemotehnička pomagala, 3. Rane inicijative za bilježenje usmenih tekstova u koje su bili uključeni đaci, 4. Teorijski osmišljeni projekti Matice hrvatske i JAZU u kojima je sabiranje bilo povezano s prethodnim detaljnim uputama i kvestionarima te konačno 5. Zapisi povezani s novim tehnologijama auditivnog, a kasnije i audiovizualnog bilježenja (Banov-Depope 2003: 28). *Prekmurska pjesmarica* i primjeri zapisani u njoj po svojim obilježjima pripadaju drugoj skupini zapisa za koju su karakteristične rukopisne pjesmarice koje su služile kao mnemotehnička pomagala za izvođenje, a njihov je nastanak prethodio razdoblju intenzivnog sabiranja usmenih tekstova na terenu.

Zrinskog i turskog cara opisana je kao listovna razmjena:

Vnogokrat mi car Zrinskomu lista piše
i z leipom rečjom Sigeta prosaše:
Ako li ga ne daš, hočem ga sam vzeti,
bolje bi ti ga vezdaj z mirom dati.
(Isto: 213)

Neki kasniji zapisi usmenih i pučkih pjesma o opsadi Sigeta, kao na primjer pjesma *Zrinović i Sulejman god. 1566. 8. rujna* koju je zapisao Luka Ilić Oriovčanin, zadržali su epistolarni postupak stilizacije zbivanja. Komunikacija među vođama sukobljenih strana u usmenim i pučkim pjesmama nerijetko se odvija pismima, pa su sintagme poput »knjigu piše« ili »knjigu šalje« česti formulativni početci asimetričnih deseteraca.

Pjesma završava konstatacijom da je iza Zrinskog Nikolauša nakon smrti ostao pošten i dobar glas te navođenjem godine u kojoj se bitka odvijala, a na tragu arhaične stilizacije i općeg molitvenog tona pjesmarice, i završna strofa obilježena je lirskom emocionalnošću:

Žalosne pesmi vezdaj nam se pojo,
a prvle so se nam veselo speivale.
Zato prosimo vsi Gospodna Boga,
da nas obaruje od hudih poganov. Amen.
(Isto: 223)

Za navedenu pjesmu Josip Kekez kaže: »*Pjesma o Sigetu*, u izvorniku je bez naslova, nasljedovala unutrašnja bugarskička poetička svojstva: stilematiku, ugodajnost, tromi ritam, leksik, sintagmatiku.« (Kekez 1993: 40). U nastavku autor uočava poetičku bliskost ovog primjera s bugarsiticom *Ban Mikloš Zrinjski u Sigetu gradu*.

Navedena bugarsitica prepisana je početkom 18. stoljeća u Boki Kotorskoj iz starijeg rukopisa i nalazi se u okviru *Zagrebačkog rukopisa br. 638*. te zauzima istaknuto mjesto među starijim i arhaičnijim zapisanim pjesmama o Nikoli Zrinskom. Usmene pjesme dugoga nepravilnog stiha koje se nazivaju bugarsiticama i pripadaju razdoblju ranoga novog vijeka, uglavnom su baladnog raspoloženja i odišu viteškim tonom. Psihologija junaka u njima gradi se prepletanjem intimnog, privatnog i obiteljskog života s povijesnim kontekstom kojem pripadaju likovi, najčešće junaci oblikovani prema stvarnim povijesnim ličnostima vladara i velikaša. Baltazar Bogišić objavio je prvu opsežniju zbirku zapisanih primjera (Bogišić 1878), a povijest zapisivanja ove specifične usmenoknjiževne vrste detaljno je opisana u studiji *Bugarštice* (Bošković-Stulli 2004).

Josip Kekez u svojoj antologiji zabilježenih bugarsčica uvrstio je ovu pjesmu u skupinu lirsko-epskih primjera. Autor je odredio tipične primjere najkvalitetnijih bugarsčica kao balade te je pritom istaknuo da se u ovim pjesmama fabula nalazi u funkciji portretiranja likova:

Bugarščica ne razvija radnju, da bi ispriopovjedila događaj ili da bi slavila epsku prošlost ili pak likove epskih vremena; njezina radnja ne teče od jezgre prema epskoj opširnosti i epskoj objektivnosti nego obratno: usmjerena je prema jezgri sižea; bugarsčica će se u više slučajeva poslužiti

obrađivali novije događaje, svojom su se poetikom sve više približavali poetici deseteračke epike. U hijerarhiji usmenih književnih oblika, deseteračke priče o junaštvu i ključnim povijesnim ličnostima za zajednice koje su prenosile kronike u stihovima o svojim vladarima, bile su i oblik usmene publicistike, ali i podsjetnik na junaštvo kao jednu od temeljnih etičkih vrlina patrijarhalnih zajednica. Stoga je ovaj književni žanr bio podjednako zanimljiv pripadnicima zajednica u kojima se njegovala usmena tradicija i obrazovanim pripadnicima intelektualnih elita koji su bili potaknuti predromantičkim i romantičkim interesom za folklor i egzotiku krajeva na istoku Europe i njihovih osmanlijskih osvajača.

Uz tradicionalnu usmenu poeziju od 18. stoljeća razvija se i prijelazni književni oblik autorske pučke povijesne pjesme čiji je začetnik bio Andrija Kačić Miošić. Ove pjesme intertekstualno su zahvaćale i sastavnice povijesnih dokumenata i stilizacijske obrasce karakteristične za usmenu poeziju. Kačićeva zbirka pučkih povijesnih deseteračkih pjesama povezanih proznim interpolacijama pod naslovom *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, najpoznatiji je primjer prepletanja poetika usmene i pisane književnosti i istovremeno izraz historicizma karakterističnog za razdoblje predromantizma. U želji da najširim slojevima puka ponudi poetske tekstove o junačkoj povijesti, Kačić se koristio povijesnim dokumentima i gradom, a odabrane teme oblikovao je načinom i stilom izražavanja karakterističnim za usmenu epiku.

Zbog bliskosti poetici i stilizaciji usmene poezije, na Kačićeve povijesne pjesme mogao bi se primijeniti naziv »napisane usmene pjesme«. Ovim terminom koristi se američki teoretičar usmene književnosti John Miles Foley za pjesme koje su oblikovane u pisanom mediju, koje su najčešće prezentirane tiskom i čija je recepcija povezana s komunikacijom u pisanom mediju, ali sadrže formulativne poetičke obrasce karakteristične za usmenu poeziju.¹⁰ Književni povjesničari koji su se bavili Kačićevim književnim obradama epskih tema, nisu mogli zaobići suodnos usmenog i pisanog segmenta hrvatskoga književnog korpusa. Autorski poetski tekstovi, oblikovani stilizacijom usmene poetike uz korištenje pisanih povijesnih izvora i dokumenata, sociološki su relevantni za oblikovanje kolektivnog pamćenja i tijekom kulturnih sadržaja među različitim socijalnim slojevima hrvatskog društva.

Analizirajući Kačićev poetički program u kontekstu poetičkih programa osamnaestostoljetne hrvatske književnosti, posebno povezano sa stavovima koje je izložio Matija Antun Relković, Dunja Fališevac zaključila je da su njihovi programski stavovi imali brojne demokratske i liberalne posljedice te da su omogućili prodor književnosti u niže društvene slojeve i njezinu demokratsku sekularizaciju (Fališevac 2007: 118). Interes za junačku povijest i stvarna povijesna zbivanja kod tradicionalne publike usmenih pjesama postoji i nakon širenja tiska i demokratizacije pismenosti. Oblici pučkih povijesnih pjesama pojavili su se kako bi ugodili takvom interesu publike.

Primjeri narativnih pučkih povijesnih pjesama uključenih u zbirku *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, (¹1756, ²1759) stariji su od većine zapisa usmenih deseteračkih epskih i drugih narativnih tekstova jer sustavno sabiranje i zapisivanje usmene poezije počinje tek u 19. stoljeću. Ovaj segment Kačićeva opusa ključan

10 Ovaj autor naveo je u svojoj knjizi *Kako čitati usmenu pjesmu? [How to Read an Oral Poem?]* Njegošev *Gorski vijenac* kao primjer za skupinu napisanih usmenih pjesama.

je za razumijevanje kompleksnoga književnog procesa međusobnih utjecaja i dodira usmene i pisane književnosti u hrvatskome književnom korpusu. Kačićeve pjesme nastajale su potaknute poetikom tradicijske usmene poezije te su se toliko približile ovom poetičkom obrascu da su u prijenosu i recepciji dijelom nastavile postojati u usmenom mediju. Deseteračka ritmička struktura pjesama olakšavala je memoriranje stihova te je u zajednicama sa snažnom epskom tradicijom znatan broj Kačićevih stihova nastavio svoje postojanje kao upamćeni tekstovi, pa su pjesme bile poticajne za oblikovanje i doradu na način usmene poezije.

Antonija Zaradija-Kiš pristupila je Kačićevu *Razgovoru ugodnomu* u kontekstu pučke književnosti te izdvojila tri temeljna pojma: propovijed, strah Božji i junaštvo. Ti su pojmovi međusobno povezani pa je strah Božji pritajeno ishodište junaštva (Zaradija-Kiš 2007: 173). Autorica Kačićovo djelo smatra središnjim u oblikovanju predodžbi o Turcima u hrvatskoj književnosti. Borba između kršćanske i islamske strane, osnovna je misao koju Kačić višestruko ističe u cijeloj zbirci. Hrvatska književnost identitetski je obilježena imagološkim predodžbama o Osmanlijama, pa je način oblikovanja odnosa prema predstavnicima protivničke vojske u različitim tipovima autorskih i usmenih tekstova ujedno i pokazatelj transformativnih procesa koji su je oblikovali (usp. Dukić 1998 i 2004^a).

Lik Nikole Zrinjskoga spominje se u šesnaestak pjesama zbirke kao »usporedni korelat za junaštvo« (Botica 2003: 159), no najdetaljniji prikaz njegova junaštva Kačić je dao u *Pismi od bana Zrinovića i cara Sulemana trećega, koji obseje Seget ugarski i pod njim umri na 1566*. Kao što je naznačio u ovom duljem opisnom naslovu pjesme, u njoj je psihološki oblikovao dvije vladarske figure koje su bile u središtu sukoba. Dok se postupak kreiranja lika u tradicionalnoj usmenoj poeziji oslanja na asocijativnu metaforiku i stalne formulaične obrasce, Kačić se u svojoj pjesmi oslanja i na pisane dokumente i izvore na latinskom i talijanskom jeziku te njihov sadržaj preoblikuje u skladu s poetikom usmene poezije kako bi ga približio čitateljstvu kojem izvorni dokumenti nisu bili razumljivi. Usporednom analizom pronađene su brojne podudarnosti između Kačićeva opisa opsade Sigeta i transpozicije istoga povijesnog događaja u djelu Giovannija Sagreda koji se oslanja na neki od prijevoda Črnkova djela (Palameta 2014: 209).

Kačić na početku pjesme o Sigetskoj bitci opisuje niz vojnih pobjeda i junačkih djela Nikole Zrinjskoga da bi na temelju njih iz perspektive cara Sulejmana ustvrdio:

Sada nejma većega junaka
u Turčina ni u kaurina
ni žešćega meni dušmanina
od Nikole Zrinovića, bana.
(Kačić Miošić 1988: 479)

Tradicijska epika, za razliku od suvremene narativne proze koja junake prikazuje kao individualizirane pojedince, u junacima vidi istaknute predstavnike i predvodnike zajednice koje poetski iskaz predstavlja kao uzore koji utjelovljuju vrline patrijarhalne kulture.

Zrinović ban na tragu klasične epske invokacije zazivlje Božji blagoslov na svoju sablju:

»Ako l' se je približalo vrime,
da mi našu krvcu prolijemo
braneć svetu viru Isusovu
i svijetlu krunu cesarovu,

umrićemo kano mučenici,
od slavnoga naroda vojnici,
z golim sabljam u desnici ruci,
al' će platit i nevirni Turci.«
(Isto: 481)

Kačić opisuje i smrt cara Sulemana i oporuku koju zaviješta svom vazalu:

»Amet-paša, desno krilo moje!
Ako meni sudnji danak dođe,
postavi me na kočije brze
ter me vozi g bilu Carigradu.«

»Ukopaj me, virna slugo moja,
dino devet cara ukopano,
dino barjak sveca Muhameda
i feredža Azreta Alije.«

To izusti, a dušicu pusti
na kriocu Sokolović-paše,
da od vojske i ne znade niko
pod Segetom, pod bijelim gradom.
(Isto: 483–484)

Kao što je obećao caru na samrtnoj postelji, turski paša krije smrt vladara od svoje vojske kako se vojnici ne bi pokolebali i odustali od borbe, što je povijesni podatak koji je Kačić uključio u svoju obradu povijesne teme. Način pričanja o samom događaju kod Kačića slijedi poetiku tradicijske epike – u početku se upravnim govorom ističe želja vladara, a zatim se, da bi semantički ritam u pjesmi bio dosljedno prisutan, sličnim formulativnim konstrukcijama opisuje provedba njegove želje. Retoričko pitanje kojim pjesma završava, poentira narativnu konstrukciju te ističe junačku figuru bana Zrinovića kao borca na kršćanskoj strani čije se junaštvo neće lako nadmašiti.

Mrtav bane crnoj zemlji pade,
g zemlji pade, Bogu dušu dade.
Zrinoviću, pokojna ti duša!
Ko će Turske odsicati glave?
(Isto: 486)

Kačićeva pjesma o Sigetu oblikovana je i stilizirana s jakom infiltracijom formulativnih obrazaca karakterističnih za deseteračku epiku. U raspravi *Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma* Jeronim Šetka prikazao je sličnosti i razlike između poetike usmene poezije i Kačićevih pučkih povijesnih pjesma (Šetka 1954). Među stilskim postupcima koji povezuju dvije poetike, nalaze se, naprimjer, neke od formula usmene književnosti kao što su stalni epiteti, zazivi i epistolarna naracija koja započinje ustaljenim obrascem »knjigu piše (...)«. Postoje i stilski postupci koji se oslanjaju na vizualne grafičke mogućnosti koji ovu pjesmu, kao i druge povijesne primjere iz Kačićeve zbirke, smještaju u prijelazno područje između usmene i pisane književnosti kao što su npr. oblikovanje sadržaja u strofama, česti srokovi i detaljni opisni naslovi. Sve Kačićeve pjesme su naslovljene, a njihovi naslovi vrlo često služe određivanju glavnih sudionika događaja i točne godine kad se neki događaj zbilo. Usmene pjesme pamte se po početnim stihovima i naslove im obično pridaju priređivači izdanja u kojima su objavljene.

U tradicijskim usmenim pjesmama gotovo se nikad ne spominje godina u kojoj se zbilo opisani događaj, dok je poetika pučke pjesme razvila specifičnu formulu koju je Divna Zečević nazvala »temporalni obrazac situiranja radnje« (Zečević 1986: 108). U ostale novije formule karakteristične za pučke povijesne pjesme, ubraja se i pozivanje na povijesne dokumente te isticanje brojčanih podataka o sudionicima boja na jednoj i drugoj strani. I ovo je obilježje prisutno u Kačićevoj pjesmi o opsadi Sigeta.

U spomenutoj studiji Miroslav Palameta navodi da se u rukopisnim zbirkama Matice hrvatske, zabilježenim od primorskih i hercegovačkih pjevača, pojavljuju varijante Kačićeve pjesme o banu Zrinoviću (Palameta 2014: 207). To je jedan od pokazatelja recepcijskog odjeka toga teksta i posredničke uloge koju je pučki književni fenomen imao i na usmenu književnost.

Još jednu deseteračku pjesmu u kojoj je opisana pogibija bana Zrinovića pod naslovom *Zrinović i Sulejman god. 1566. 8. rujna* zapisao je Luka Ilić Oriovčanin sredinom 19. stoljeća (Dukić 2004^b: 117–124). Pjesma pokazuje kompozicijske i motivske sličnosti sa starijim usmenim tekstovima o istoj temi. I ova pjesma započinje sagledavanjem Sulejmanove perspektive i naraciju oblikuje u epistolarnoj formi:

Knjigu piše care gospodine
po imenu Mehmed Sulejmane,
baš na ruke Zrinovića bana,
Slavonije ravne gospodara.
(Dukić^b 2004: 117)

Specifičnost ovog primjera je u isticanju uloge nećaka bana Zrinovića u obrani Sigeta. U svome kroničarskom izvještaju Franjo Črnko spominje Gašpara Alapija, banova nećaka, za kojega ban od svoje vojske traži da ga poštuju kao njegova nasljednika. U ovoj pjesmi je uz bana Zrinovića glavni junak njegov sestrić koji prije bitke pokazuje odanost i spremnost na lojalnost do svoga posljednjeg časa pa umjesto da ode iz Sigeta u Beč tražiti pomoć od cara, poručuje banu:

»Oj, ujače, Zrinoviću bane!
Na milosti što ću ti kazati;
ti imadeš jednu malu vojsku,
mala vojska, al' silni junaci,
pa ti traži boljega junaka,
koj će ići do 'nog Beča grada,
do 'nog Beča caru gospodinu,
a ja mlađan nikuda nikamo
dok ja vidim jednoga Turčina,
il dok nosim na ramenu glavu.«
(Isto: 119)

Junaštvo je temeljna vrlina koju usmeni pjesnik ističe ne samo kod Zrinjskog već i kod njegove cijele vojske, a osobito kod najbližih pomoćnika. I nakon bitke Sulejman šalje Zrinjskome još jedno pismo te mu nudi pašaluk u Bosni ako preda Siget. Ovaj motiv prepoznatljiv je iz bugarštice koja je zabilježena dva stoljeća ranije. Ban šalje osoran odgovor i odbija takvu nečasnu ponudu uz prijetnju, a pjesnik opisuje reakciju

turskog vladara riječima: »Od žuči je care poludio / i od jada dušu izpustio.« (Isto: 123). Završni dio pjesme opisuje posljednji dan bitke za Siget. Nepoznati pjesnik naglašava brojčani nerazmjer sudionika suprotstavljenih strana: branitelja je bilo svega pet stotina, a turskih osvajača dvadeset tisuća. Posljednji stihovi od kraja Kačićeve pučke pjesme razlikuju se usporedbom junačke smrti bana Zrinjskoga na bojnopolju i smrti turskog vladara:

Pade bane, pokojna mu duša,
pade bane nuz turskoga cara,
mertav care, a mertav i bane,
car od jada, bane od oružja,
car ko žena, Zrinović ko junak!
Čuješ, care, kamo tvoja hvala?
(Isto: 124)

Ova pjesma stilizacijom sugerira dodire s pisanom književnošću i pučkom poetikom. To je vidljivo iz naslova koji je oblikovan kao temporalni obrazac situiranja radnje, iz odabira i prezentacije glavnih likova te iz više stihova koji su bliski navedenoj Kačićevoj pjesmi. Priređivač zbirke navodi podatke o bilježenju ove pjesme: »Zrinovićevo pismo turskom caru antologijski je vrijedan fragment. On, kao i neki drugi dijelovi pjesme (primjerice kraj), sugerira spretno poigravanje neke autorske ruke s frazeologijom i figurama narodne epske pjesme.« (Dukić, 2004^b: 400). Tako ovaj zapis deseteračke povijesne pjesme iz 19. stoljeća svjedoči ne samo o povijesnom događaju kojeg opisuje već i o dodirima poetika usmene i pisane književnosti u kreiranju povijesnog pamćenja širih društvenih krugova.

5. Zapisi osmeračkih pjesama o banu Zrinjaninu koje se izvode u novljanskom kolu

Da je lik bana Zrinjskoga bio popularan na cijelom hrvatskom prostoru, pokazuju i primjeri pjesama zabilježeni u Istri i na kvarnerskom prostoru. U jednoj pjesmi zapisanoj u Istri u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća glavna junakinja nastoji uplašiti i otjerati Koruna Vojvodu koji ništa ne radi, već robi djevojke riječima: »Sela jesam Bana Zrinovića, / ljubi jesam Marka Kraljevića!« (HNPIKO 1880: 80). Kad se uspije izbaviti od prijeteće opasnosti uzvikuje:

»Bogu fala i Mariji Divoj,
da sam mlada momče prevarila,
nisam sele Bana Zrinovića,
nit sam ljuba Marka Kraljevića,
već ja jesam Anica divojka,
koju me je s prolića prosio,
ma me nije mila majka dala:
držala me za lipotu dvora!«
(Isto: 81)

Iako je ova pjesma u zbirci *Hrvatske narodne pjesme Istre i kvarnerskih otoka* objavljena među junačkim pjesmama, ona je primjer prepletanja lirskih i epskih motiva i načina njihove obrade. Usmena povijesna epika prenosi priče o povijesnim junacima na način koji je blizak tradicijskom patrijarhalnom sustavu vrijednosti,

no među pojedinim primjerima uočljive su specifične idejne razlike. Te su razlike katkad ovisne o kazivačevoj ili pjevačevoj perspektivi, a katkad su posljedica izbora zapisivača i urednika zbiraka usmene poezije. Osim primjera tipično narativnih epskih pjesama u kojima su povijesni junaci prikazani kao personifikacija narodnoga junaštva, u hrvatskoj usmenoj tradiciji česte su i pjesme koje problematiziraju stalne likove usmene epike na lirski način. Dvije takve pjesme o banu Zrinjaninu zapisane u Novom Vinodolskom objavio je Stjepan Mažuranić u svojoj zbirci čakavskih pjesama. Uz primjere pod naslovom *Zrinski bane i djevojka od Dunaja* (Mažuranić 1907: 206–207) i *Zrinski bane i njegov konj* (Mažuranić 1907: 207), zabilježeno je da se pjevaju u novljanskom kolu.¹¹ Obje pjesme spjevane su u osmercima i bržim se ritmom i zgusnutijim prikazom događaja razlikuju od deseteračkih primjera. Druga pjesma u cijelosti glasi:

Konja jaše Zrinjski bane
 priko polja Teriharca,
 kad je bio nasrid polja,
 nasrid polja Teriharca,
 dobar konj mu posrnuo.
 Govori mu Zrinjski bane:
 »Oj vrančiću, dobro moje,
 je li tebi dodijalo
 tvrdo sedlo banjalučko,
 ili su ti dodijale
 oštre uzde kostajničke?«
 Dobar konj mu govorio:
 »Gospodine, Zrinjski bane,
 nije meni dodijalo
 tvrdo sedlo banjalučko,
 niti su mi dodijale
 oštre uzde kostajničke,
 već su meni dodijali
 česti puti ljubi tvojoj.«
 (Mažuranić 1907: 207)

Inačica ove pjesme pod naslovom *Što je konju dodijalo* objavljena je pod rednim brojem 353. u sedmoj knjizi Matičine edicije u kojoj su objavljene kraće ljubavne pjesme prema zapisu iz Požege iz starog zbornika Tome Kraljevića (god. 1796.), no u toj pjesmi glavni junak nije Zrinjski bane, već Janko. U istoj knjizi pod brojem 362. tiskana je i druga pjesma iz Mažuranićeve zbirke. Obje pjesme urednik zbirke Nikola Andrić uvrstio je u četvrtu podskupinu u kojoj su pjesme koje je nazvao »pričalicama« (Andrić 1929: 7) jer su najbliže pjesmama iz šeste knjige o kojima će biti riječi u sljedećem poglavlju.

Ove dvije pjesme razlikuju se prvenstveno po izvedbenim osobinama od ostatka ovdje analiziranih primjera. U radu *Specifičnost percepcije govorne poruke u primarnoj usmenosti* opisana je razlika između odnosa publike prema izvedbi epske

11 U komentaru navedene klasifikacije Krešimir Mlač izdvojio je pjesme koje se pjevaju u kolu zbog njihove povezanosti s društvenim okupljanjima, obredima i slavljenjima te naveo kako su te pjesme često novije inačice veoma starih motiva koji se katkada povezuju uz jedne, a katkada uz druge poznate junake (Mlač 1980: 384).

pjesme i pjesama koje se pjevaju u kolu (Banov-Depope 2005: 130–132). Specifičnost izvedbe novljanskih pjesama očituje se u postojanju manje skupine pretpjevača koji započinju pjevanje i u isticanju jednakosti među sudionicima folklornih tradicija. Zbog svoje izrazite ritmičnosti, kao i zbog pjevanja u skupini gdje je nužna međusobna usklađenost pjevača, pjesme su manje podložne variranju i tekst je stabilniji od teksta epskih pjesama koje izvode pojedinci. Povijesne uzroke i proces u kojem se na širem europskom prostoru počelo u kolu plesati uz junačke pjesme opisala je Mira Sertić pišući o razvoju balade (Sertić 1965: 366–367). Kako rukopisni zapisi nastali krajem 19. stoljeća, nažalost, nisu sačuvali izvedbeni kontekst relevantan za estetski doživljaj pjesama, njega je moguće rekonstruirati samo na temelju zapisanih iskaza sudionika tih zbivanja. Ove dvije pjesme primjer su uklapanja omiljenoga narodnog junaka u tradicionalne folklorne forme. Inačice u kojima se mijenja glavni junak pokazuju da je u tim pjesmama narativni segment stabilniji od imena junaka koji se u njima pojavljuje.

6. Pričalice o banu Zrinjaninu iz Matičinih zbirki

U drugoj polovici 19. stoljeća, povezano sa sabiračkom akcijom Matice hrvatske, zabilježeno je više desetaka inačica pjesme koja opisuje bijeg bana Zrinjanina iz turskog ropstva uz pomoć lijepe Turkinje. Iako je motiv u kojem junaku u bijegu iz ropstva pomaže pripadnica suprotnog tabora međunarodni motiv naracije u stihu, ove su pjesme nekim segmentima svoje stilizacije međusobno uže povezane. Ivan Grafenauer pokazao je u svojoj raspravi *Hrvatske inačice praobrazcu balade „Kralj Matjaž v turški ječi“* srodnost između skupine pjesama koje opisuju spašavanje kršćanskog junaka iz turskog ropstva i *chansona de geste* o Guillaumeu d'Orange (Grafenauer 1953.–1954: 261). Takvim se pristupom ovoj poetskoj građi metodološki nadovezao na navedenu Banaševićevu raspravu o romanskim dodirima s južnoslavenskom epskom građom. Ivan Mimica izdvojio je dva primjera pjesama o Nikoli Zrinjskome uključena u veliku Matičinu ediciju i zabilježena na području porječja Krke (Mimica 2009). U radu pod naslovom *Ban Zrinjanin i lijepa Turkinja u hrvatskim usmenim pjesmama: ljubavna priča sigetskoga junaka* Ružica Pšihistal analizirala je inačice pjesama o oslobađanju bana Zrinjanina iz turskog ropstva te prikazala narativne i stilske osobine pjesama koje pričaju o jednoj ljubavnoj epizodi u životu ovog junaka. I ona navodi da je riječ o široko rasprostranjenoj temi oslobađanja junaka iz tamnice uz pomoć pripadnice protivničkog tabora te da se u nizu pjesama slične tematike javljaju i drugi junaci (Pšihistal 2010: 164).

Iako su ove pjesme većinom spjevane u desetercima, većina autora koja im se temeljitije posvetila tipološki ih je izrazitije razlikovala od pjesama koje opisuju opsadu Sigeta. Epske pjesme, ranije nazivane »junačkim« pjesmama, bile su usmena književna vrsta koja se najranije počela sustavno sabirati i koja je svojim zapisivačima predstavljala poseban izazov. Kada je Matica hrvatska, nakon što su se njezinu pozivu iz 1877. odazvali brojni zapisivači iz svih hrvatskih krajeva, odlučila početi izdavati reprezentativnu antologijsku zbirku estetski najvrjednijih zapisa usmene poetske građe, najprije su u razdoblju od 1896. do 1900. objavljene četiri knjige »junačkih« pjesama, a tek 1909. izdan je i prvi svezak lirskih ili »ženskih« pjesama. U ediciji su objavljene četiri knjige posvećene takozvanom »ženskom«

pjesništvu i izdvojene su u zasebni »drugi odio«. Petu, šestu, sedmu i desetu svesku uredio je Nikola Andrić te su one obilježene urednikovim stavovima o klasifikaciji usmene poezije. U radu *Matičine zbirke ženskih pjesama: sto godina nakon edicije „Hrvatske narodne pjesme“* (1896–1942.) opisani su važniji aspekti Andrićeva uredničkog pristupa (Delić 1997). Iako je već August Šenoa prije izlaženja *Matičina* poziva 1876. godine u svojoj *Antologiji pjesništva hrvatskoga i srpskoga, umjetnoga i narodnoga* klasificirao usmenu poeziju na lirsku i epsku, *Matičina* izdanja kontinuirano se koriste terminima »junačko« i »žensko« pjesništvo. Granica između tipičnih epskih (ili »junačkih« pjesama) i lirskih (za koje se u *Matičini* izdanjima koristio termin »ženskih«) pjesama nije čvrsta ni stabilna. Između ove dvije velike skupine primjera smjestile su se brojne narativne pjesme i primjeri koji se ne bave tipičnim epskim temama povijesnih zbivanja i događaja, već oko klasičnih junaka tradicionalne epike isprepleću priče o njihovim ljubavima, obiteljima, odnosima sa zajednicom, stanjima bolesti, zarobljeništva ili o nekim drugim situacijama koje junake prikazuju u stanju emocionalne ranjivosti i bave se nizom sličnih tema u kojima se prikazuje osjećajni svijet epskih junaka na način koji nije tipičan za epske pjesme. Pjesme ove skupine nazivaju se obično baladama ili romancama, a drugi svezak *Matičinih* lirskih pjesama (HNP VI) obuhvaća primjere koje je Nikola Andrić nazvao pričalicama: »(...) imenom pričalice nazvao sam pjesme koje pričaju i opisuju ženski događaj bez tragičkog i tužnog završetka. Dakle pjesme, koje se ne mogu ubrojiti među balade i romance, a svojim osnovnim karakterom nikako ne spadaju među junačke (...)« (Andrić 1914: V–VI).

U ovu knjigu Andrić je uvrstio i dvije od zapisanih inačica koje opisuju događaj oslobađanja bana Zrinjanina iz turskog ropstva pri čemu mu pomaže mlada Turkinja. U oba primjera pomoćnica nakon uspješnog bijega i smrti ranije žene, želi postati druga žena bana Zrinjanina. Pjesma pod brojem 33 zabilježena je u Kninu, a inačica br. 34 iz Žerjave je u Gornjoj krajini. Kako su inačice ove pjesme veoma proširene, zanimljivo je uočiti i stilizacijske razlike među pojedinim zapisima. Iako primjeri ne opisuju omiljenu epsku temu borbe protiv neprijatelja druge vjere, u nekim je od zapisa na suptilan način sugerirana superiornost kršćanstva.

Knjigu štie liepa djevojka,
 Knjigu štie grootom se smije.
 Drugu piše svojoj staroj majci,
 »Nebudali stara moja majko;
 Da ti znadeš, kako Kaur ljubi,
 Ne bi ni ti za Turčinom bila:
 Ne bi dala moga Zrinjanina,
 Da mi dadeš polak carevine.«
 (*Robstvo i oslobođenje Zrinjanina bana*)

O moj brate, novski Mustaj-beže!
 Da ti znadeš, o, moj brate dragi,
 Kako j' lipo Zrinju na Krajini
 Isusovu viru virovati
 I svojim se krstom pokrstiti,
 Sav bi, brate, Novi ostavio,
 A iša bi Zrinju na Krajinu
 (*Zrinjanin ban i Begzada djevojka*)

Kazivači ili kazivačice, na sebi svojstven način, ali u skladu s načinima komunikacije karakterističnim za patrijarhalnu kulturu, sugerirali su i ovaj vjerski element.

U većini objavljenih zapisa nedostaju podatci o kontekstu u kojem se pjesma izvodila, pa su zato zapisi kazivača i zapisivača o izvedbenom kontekstu još dragocjeniji za razumijevanje funkcije ove usmene vrste u zajednici. Za inačicu pjesme objavljene u opatijskoj zbirci *Istarske narodne pjesme* iz 1924. godine, koju je zabilježio Stjepan Žiža na otoku Unije nedaleko od Lošinja, u zasebnoj rukopisnoj bilježnici postoji detaljnija bilješka. Njezina kazivačica Marija Karčić rođena Radoslović istom zapisivaču kazivala je ukupno 40 pjesama koje je on zabilježio u zasebnoj rukopisnoj zbirci. Najzanimljiviji podatak koji ovaj zapisivač donosi, jest da je pjesma izvođena na svadbama. Obredni kontekst u kojem su pjesme izvođene upućuje na arhaičnost mitskog sloja te govori u prilog Andrićevoj tezi o arhaičnosti ovih pjesama.¹²

Da je Andrić sustavno promišljao o starosti pojedinih zapisanih primjera usmene poezije, iako takve misli nije oblikovao u popratnim tekstovima objavljenih pjesama, može se razabrati iz njegove privatne korespondencije. U nedavno objavljenom dopisivanju Nikole Andrića i Vatroslava Jagića zabilježeno je Andrićevo promišljanje o starosti usmene lirike i epike i njihovu međusobnom odnosu:

Dolazim pomalo do uvjerenja, da su one naše pjesničke pričalice, u kojima se ne spominju imena poznatih junaka, starije od svih historičkih, a da je narod tek kasnije umetao ta imena, da mu priče postanu bliže, konkretnije i narodnije, i da su tako postale neke hist. pjesme. Jer evo! Kad se u hist. pjesmama javlja koji opći, internacionalni motiv, onda je taj motiv redovno zamućen po gdjekojom tobože historičkom crtom onih junaka koji su narodu bili poznatiji kojom drugom crtom. (Andrić u Mandić Hekman 2010: 88–89).

Andrićevo dugogodišnje sustavno proučavanje Matičinih rukopisnih zbirki doprinijelo je njegovu dobrom poznavanju ukupnoga korpusa hrvatske usmene poezije. U *Predgovoru* šeste knjige on je istaknuo da se Matičina izdanja svojim kritičkim aparatom i folklorističkim aspektima izdvajaju od svih dotadašnjih izdanja usmene poezije među Slavenima. »Ne samo da je zapisano, tko ju je slušao, nego i gdje i od koga (što ne spominju samo neki sabirači) pa čak i – gdje se moglo – od koga je pjevačica pjesmu naučila.« (Andrić 1914: IX). Uvid u takvu građu omogućio je i

12 U bilješki o kazivačici Žiža piše: »Marija Karčić rođena Radoslović – Marija Lunga iz otoka Unije kod Malog Lošinja štramacera po zanatu i kuharica na pirima. (...) Kmetska je žena ne zna ni čitati ni pisati, ali čim se ju čuje govoriti odmah se opazi, da je izvrsna govornica, pjesme koje znade naučila je na Unijama kao kuharica na pirima.« (Žiža 1881.–1899: 331–332). Ovom prilikom zahvaljujem djelatnicima Odsjeka za etnologiju HAZU Jakši Primorcu i Klementini Batina na pomoći u istraživanju rukopisne građe ovog sakupljača.

oblikovanje spoznaja koje su uvažavale izvedbeni i komunikacijski aspekt usmene transmisije i tako se približile suvremenijim konceptima usmene književnosti.

7. Zaključna razmišljanja

Epske pjesme usmena su vrsta koja, da bi bila živa i dinamična, mora imati svoju publiku i izvođače koji njeguju tradicijsku izvedbu. U epskim zonama i razdobljima kada je usmena poezija bila dio svakodnevnog komunikacije u zajednici, u pamćenju su se čuvale priče o junacima, a njihova su junačka djela bila model vrijednosne orijentacije. U povijesnim razdobljima koja su u hrvatskoj književnosti obilježena konfliktom s osmanlijskim osvajačima, pjesme o kršćanskim junacima čija je slava, poput slave bana Zrinjanina, nadrasla uže mjesne okvire, bile su u zajednici koja ih je prenosila izvor oblikovanja kolektivnog identiteta i ponosa na pripadnost skupini koja je imala takve junake u svojim redovima.

Iako su i stvarni povijesni likovi i povijesni događaji ugrađeni u tradiciju usmenih povijesnih pjesama, neki su dijelovi povijesnih priča, kako je vrijeme od stvarnog događaja protjecalo, postupno izmijenjeni, a povijesne ličnosti zamijenjene su nekim drugim karakterističnim junacima usmene poezije. Tako su stvarne povijesne ličnosti, nakon što su pjesme o njihovim junaštvima postale dio repertoara usmenih pjevača, postale i karakteristični junaci usmene poezije. Isti su likovi postajali i junaci pjesama koje nisu temeljene na povijesnim događajima ili su pak zamijenili neke druge stvarne povijesne ličnosti koje usmenim pjevačima nisu bile toliko poznate ili omiljene. Lik bana Zrinjanina ili bana Zrinovića ili Zrinjskog bana u hrvatskoj usmenoj poeziji omiljen je junak koji se često pojavljuje u različitim poetskim oblicima. Neke od usmenih pjesama povezuju ga uz motiv povijesnog događaja opsade Sigeta, dok se u drugim pjesmama javlja kao junak lirskih, narativnih ili epskih pjesama različitih tematskih i motivskih krugova.

Usmene i pučke pjesme u kojima se kao glavni junak javlja ban Zrinjanin zastupljene su u zapisima hrvatske usmene književnosti od kraja 16. stoljeća pa do najnovijih vremena. Personificiranje cijele zajednice u liku njezina istaknutog predstavnika, osobina je tradicijskoga epskog izraza. Kako je sigetska epopeja opjevana i u kršćanskim i u muslimanskim usmenim pjesmama, pjesme ove tematike često prikazuju Nikolu Zrinskoga kao izravnog protivnika osmanlijskog vladara Sulejmana Veličanstvenoga. Riječ je o događaju koji je bio i omiljena tema autora pisane književnosti i o kojem postoje sačuvana povijesna svjedočanstva izravnih svjedoka i sudionika, pa je ova tema bila pogodna za posuđivanje, interferiranje i razmjenu motivsko-tematskih i stilskih elemenata između tijekom pisane i usmene književnosti.

U ranijim zapisima (dvanaesterački primjer iz *Prekmurske pjesmarice I* i bugarščica iz *Zagrebačkog rukopisa* zabilježena početkom 18. stoljeća) prisutnije su teme o opsadi Sigeta kao povijesnom događaju kojim je ova povijesna ličnost stekla slavu i čast da kao kršćanski junak uđe u usmenu poeziju i u književnost. U tim pjesmama Zrinjanin je prikazan kao izravni protivnik osmanlijskog vladara Sulejmana i kao predstavnik kršćanske vojske.

Sredinom 18. stoljeća u skladu s komunikacijskim promjenama, širenjem pismenosti i demokratizacijom tiskanih knjiga, javlja se poseban oblik pučke povijesne pjesme čiji je začetnik Andrija Kačić Miošić. Njegova *Pisma od bana Zrinovića i cara Sulemana*

trećega primjer je »napisane usmene pjesme«. Za ovu skupinu karakteristične su specifične formule koje se razlikuju od formula usmene epike i predstavljaju njihovu prilagodbu novim funkcijama pučkih pjesama karakterističnim za društvene promjene koje se u tom razdoblju događaju. Usporedbom primjera iz zapisa od 16. do 19. stoljeća uočene su motivske sličnosti koje upućuju na srodnost pjesama iz različitih hrvatskih krajeva, kontinuitet oblikovanja ove teme u usmenoj predaji te na dodire usmenih i pisanih tekstova.

Sustavni znanstveni interes za narodno pjesništvo na tragu herderovske orijentacije na bilježenje i objavljivanje tekstova, vodi k zapisivanju i objavljivanju niza pjesama sa svih hrvatskih prostora među kojima su i zapisi pjesama o banu Zrinoviću koje su u tijekom 19. stoljeća bile u usmenom optjecaju. Većina tih zapisa uključena je u sabiračke projekte Matice hrvatske i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a od sredine 20. stoljeća terensko zapisivanje javlja se kao jedna od najvažnijih djelatnosti Instituta za narodnu umjetnost, danas Instituta za etnologiju i folkloristiku. Zapisi pjesama u kojima se javlja lik bana Zrinjanina iz ovog vremena rjeđe tematiziraju stvarni povijesni događaj, a češće uključuju pjesme s lirskim infiltracijama čija se radnja povezuje sa sferom privatnog života. Pjesme lišene izravne povijesne podloge čvršće su povezane uz specifični izvedbeni, nerijetko obredni, kontekst i interkulturalnu razmjenu sadržaja.

*Građa – popis usmenih i pučkih pjesama o banu Zrinjaninu spomenutih u radu*¹³

„Pjesma o Sigetu” (1593?) iz *Prekmurske pjesmarice I*. U Olga Šojat (ur.) (1977). *Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća* (str. 211–223). PSHK 15/1. Zagreb: Matica hrvatska; Zora.

„Ban Mikloš Zrinjski u Sigetu gradu” (početak 18. stoljeća) iz *Zagrebačkog rukopisa br. 638*. U Josip Kekez (1989), *Bugaršćice. Starinske hrvatske narodne pjesme* (str. 185–187). Split: Književni krug.

„Odlomak popijevke o istom predmetu” (1758) iz *Dubrovačkog rukopisa*. U Baltazar Bogišić (1878), *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa. Knjiga prva s raspravom o “bugaršćicama” i s rječnikom* (br. 37, str. 100–101). Biograd: Državna štamparija.

„Kako Nikola ban Zrinski silni vitez osveti Redivoja slugu svoga” (1758) iz *Dubrovačkog rukopisa*. U Baltazar Bogišić (1878), *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa. Knjiga prva s raspravom o “bugaršćicama” i s rječnikom* (br. 112, str. 307–311). Biograd: Državna štamparija.

Kačić Miošić, A. (1756). „Pisma od bana Zrinovića i cara Sulemana trećega, koji obside Seget ungarški i pod njim umri na 1566.” U Andrija Kačić Miošić (1988), *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (str. 479–486). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

„Zrinović i Sulejman god. 1566. 8. rujna.” (sredina 19. stoljeća). U Davor Dukić (ur.) (2004), *Usmene epske pjesme I*. (str. 117–124). Zagreb: Matica hrvatska. Iz rukopisne zbirke Luke Ilića Oriovčanina *Narodne još netiskane slavonske*

13 Pjesme su raspoređene onim redom kojim se spominju u članku, što je u većini primjera povezano s vremenom njihova zapisivanja i tipološkim osobinama. Podatci o kazivaču i zapisivaču navedeni su za pjesme za koje postoje. Budući da za dio zapisa ne znamo točno vrijeme nastanka, kod novijih zapisa iz 19. stoljeća primjeri su grupirani prema stilskim i versifikacijskim osobinama.

- junačke pjesme*, ONZO MH, 26/LL, knj. II (br. 46, str. 240–247).
- „Robstvo i oslobođenje Zrinjanina Bana.” (1851). U Andria Torkvato Brlić (ur.), *Kolo, Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*, Knjiga VIII (str. 64–68). Zagreb: Matica ilirska. Dragutin Rakovac priopćio Andriji Torkvatu Brliću.
- „Anica djevojka.” (1880). U *Hrvatske narodne pjesme Istre i kvarnerskih otoka* (HNPIKO 1. diel junačke br. 22, str. 80–83). Zapisao Blaž Košara u Promonturu. Isto i u [Viktor Car Emin (ur.) (1924)], *Istarske narodne pjesme* (Junačke I br. 22, str. 30). Opatija.
- „Ropstvo i oslobođenje Zrinjanina Bana.” (1885). U Olinko Delorko (ur.) (1964), *Narodne epske pjesme*. PSHK 24. (br. 13, str. 60–64). Zagreb: Matica hrvatska; Zora. Zapisao Filip Banić, kazivao Luka Banić II, (rkp. MH 2, br. LXXVII.). Donji Dolac, Dalmacija.
- „Zrinjski bane i djevojka od Dunaja.” (1907). U Stjepan Mažuranić, *Hrvatske narodne pjesme (čakavske)*. Skupio ih po Primorju i po Granici Stjepan Mažuranić (str. 206–207). Crikvenica: Knjižara Hreljanović. Inačica s manjim jezičnim razlikama pod naslovom „Djevojka se tuži banu Zrinskome” u Nikola Andrić (ur.) (1929), *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga sedma. Ženske pjesme (ljubavne pjesme)* (HNP VII br. 363, str. 220) Zagreb: Matica hrvatska. Prema zbirci Antuna Mažuranića br. 29. Iz Novog Vinodolskog od Matije Mažuranića.
- „Zrinjski bane i njegov konj.” (1907). U Stjepan Mažuranić, *Hrvatske narodne pjesme (čakavske)*. Skupio ih po Primorju i po Granici Stjepan Mažuranić (str. 207). Crikvenica: Knjižara Hreljanović. Ova i prethodna pjesma imaju uz naslov napomenu priređivača: »Pjeva se u kolu u Novom.«
- „Tamnovanje Bana Zrinovića.” (1914). U Nikola Andrić (ur.), *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga šesta. Ženske pjesme (pričalice i lakrdije)* (HNP VI br. 33, str. 78–81). Zagreb: Matica hrvatska. Zapisao Mihovil Pavlinović u Kninu.
- „Ban Zrinjanin i Begzada djevojka.” (1914). U Nikola Andrić (ur.), *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga šesta. Ženske pjesme (pričalice i lakrdije)* (HNP VI br. 34, str. 81–91). Zagreb: Matica hrvatska. Zapisao Luka Marjanović iz Žerjave u Gornjoj krajini od Petra Madžara.
- „Zrinović bane.” (1924). U Viktor Car Emin (ur.), *Istarske narodne pjesme* (Junačke II br. 11, str. 45.). Opatija. Sabrao Stjepan Žiža nadučitelj na Susku. Iz rukopisne bilježnice 10: »Ove pjesme pripovijedala mi Marija Karčić rođ. Radoslović iz Unijah kod Maloga Lošinja. Pisane su sve kako ih ona pripovijedala. Broj pjesama 40.«

Literatura

- Andrić, N. (1914). „Predgovor.” U Nikola Andrić (ur.), *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga šesta. Ženske pjesme (pričalice i lakrdije)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Andrić, N. (1929). „Predgovor.” U Nikola Andrić (ur.), *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga sedma. Ženske pjesme (ljubavne pjesme)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Banašević, N. (1935). *Ciklus Marka Kraljevića i odjeci francusko-talijanske viteške književnosti*. Skopje.
- Banov-Depope, E. (2003). „Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija.” U Živko Bjelanović i Šime Pilić (ur.), *Zbornik Ivana Mimice: u povodu 70. rođendana* (str. 23–35). Split: Visoka učiteljska škola.
- Banov-Depope, E. (2005). „Specifičnost percepcije govorne poruke u primarnoj usmenosti.” *Riječ, časopis za filologiju*, 1/11, 123–135.
- Bogišić, V. (1878). *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa. Sabrao i na svijet izdao. Knjiga prva s raspravom o „bugaršticama” i s rječnikom (Glasnik Srpskog učenog društva, knj. 10)*. Biograd: Državna štamparija.
- Bošković-Stulli, M. (2004). „Bugarštice.” *Narodna umjetnost*, 41(2), 9–51.
- Botica, S. (2003). *Andrija Kačić Miošić*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bratulić, J. (2016). „Sigetska epopeja u hrvatskoj književnosti.” U Josip Bratulić, Vladimir Lončarević, Božidar Petrač (ur.), *Nikola Šubić Zrinski u hrvatskom stihu: [posvećeno 450. obljetnici Sigetske bitke i junačke pogibije Nikole Šubića Zrinskoga]*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, I-XXV.
- Črnko, F. (2016). *Nikola Zrinski: branitelj Sigeta grada; pretisak izdanja Antuna Šimčika iz 1931*. Priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih. Zagreb: Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima.
- Čubelić, T. (1990). „Sustav, raspon i primjeri epske narodne pjesme.” U Tvrtko Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti* (str. 125–205). Zagreb.
- Delić, S. (1997). „Matičine zbirke ženskih pjesama: sto godina nakon edicije *Hrvatske narodne pjesme* (1896. – 1942.)” *Narodna umjetnost*, 34 (2), 79–93.
- Dukić, D. (1998). *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Dukić, D. (2004^a). *Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. Zadar: Thema.
- Dukić, D. (2004^b). *Usmene epske pjesme I*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Fališevac, D. (2007). „Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih programa hrvatske književne kulture 18. stoljeća.” U Dunja Fališevac (ur.), *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba: zbornik radova sa znanstvenog skupa Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba održanoga 3. – 7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrugu* (str. 91–120). Zagreb: HAZU.
- Finnegan, R. (1991). *Oral Traditions and the Verbal Arts: A Guide to Research Practices (The ASA Research Methods)*. London; New York: Routledge.
- Foley, J. M. (2002). *How to Read an Oral Poem*. Urbana; Chicago: University of Illinois Press.
- Grafenauer, I. (1953.–1954.). „Hrvatske inačice praobrazcu balade *Kralj Matjaž v turški ječi*.” *Slovenski etnograf*. 6/7, 241–272. <<https://www.etno-muzej.si/sl/etnolog/slovenski-etnograf-67-19531954/hrvatske-inacice-praobrazcu-balade-kralj-matjaz-v-turski-jeci>> (14. 8. 2018.)

- Grgec, P. (1942). „Ciklus narodnih pjesama o hrvatskim banovima.” *Hrvatsko kolo*, XXIII, 257–274.
- Car Emin, V. (ur.) (1924). *Istarske narodne pjesme*. Opatija.
- Kačić Miošić, A. (1988). *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Kekez, J. (1986). „Sigetska bitka u usmenoj književnosti i usmena književnost u sigetskoj epopeji od Karnarutića do Vitezovića.” *Zadarska revija* 35(2), 165(67)–181(83).
- Kekez, J. (1989). *Bugaršćice. Starinske hrvatske narodne pjesme*. Split: Književni krug.
- Kekez, J. (1993). „Usmena i pisana starija kajkavska poezija u suodnosu.” *Dani Hrvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 19/1, 37–42.
- Mandić Hekman, I. (2010). *Iz korespondencije Nikole Andrića s Vatroslavom Jagićem. ADRIAS 17*, 77–101.
- Mažuranić, S. (1907). *Hrvatske narodne pjesme (čakavske)*. Skupio ih po Primorju i po Granici Stjepan Mažuranić. Crikvenica: Knjižara Hreljanović.
- Mijatović, A. (1987). *Obrana Sigeta. O 420. obljetnici (1566-1986)*. Split: Zbornik Kačić.
- Mimica, I. (2009). „Usmeno pjesništvo porječja Krke u knjigama velike edicije Hrvatske narodne pjesme Matice hrvatske.” *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, 2, 135–150.
- Mlač, K. (1980). „Postanak i razvoj hrvatskog tradicionalnog a osobito epskog pjesništva.” *Zbornik za narodni život i običaje* 48, 351–413.
- Palameta, M. (2014). „Povijesni izvori za Pismu od bana Zrinovića i cara Sulimana Andrije Kačića Miošića.” *Nova prisutnost* Vol. 12, No. 2, 205–220.
- Pavić, A. (1879). „Dvije stare hrvatske narodne pjesme.” *RAD JAZU* 47: 93–128.
- Pranjić, I. (ur.) (2016). *Sigetski boj u hrvatskoj epici*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Prekmurska pjesmarica I.* (1977). U Olga Šojat (ur.), *Hrvatski kajkavski pisci I. Druga polovina 16. stoljeća*. PSHK 15/1. Zagreb: Matica hrvatska; Zora, 209–223.
- Pšihistal, R. (2010). „Ban Zrinjanin i lijepa Turkinja u hrvatskim usmenim pjesmama: ljubavna priča sigetskoga junaka.” U Stjepan Blažetin (ur.), *IX. međunarodni kroatistički znanstveni skup* (str. 163–188). Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Sertić, M. (1965). „Forma i funkcija narodne balade.” *RAD JAZU* 338, 307–373.
- Šetka, J. (1954). „Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma.” *ZNŽO* 38, O 250. *godišnjici rođenja fra. Andrije Kačića Miošića*, 5–74.
- Šrepel, M. (1902). „Sigetski junak u povijesti hrvatskoga pjesništva.” *RAD JAZU* 148, 81–173.
- Zaradija-Kiš, A. (2007). „Intencije pučkoga u Kačićevu Razgovoru ugodnomu.” *Kačić: zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja* 39–40, 169–176.
- Zečević, D. (1986). Rastvaranje formula tradicionalne usmene poezije – Formule pučkih pjesama. U *Književnost na svakom koraku (studije i članci)* (str. 103–131). Osijek: Izdavački centar Revija.
- Žiža, S. (1881.–1899.). *Građa iz Istre (Rovinjsko selo)* [sign. SZ 72 a-h]. Rukopis u arhivu Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb.

NARRATION ABOUT HEROISM AS A PART OF COLLECTIVE MEMORY: ORAL AND POPULAR HISTORIC SONGS ABOUT NIKOLA ZRINSKI

Abstract

Ban Nikola Zrinski, also known as ban Zrinović or ban Zrinjanin, is a common character in traditional Croatian oral poetry and popular historic songs. The paper analyses stylistic patterns and narrative forms typical for different types of songs about this hero from different historical periods. Oral songs about this popular hero were recorded and collected from the second part of the 16th century until the early 20th century, simultaneously with the literary texts of educated authors. Examples of recorded oral songs about Ban Zrinović were metrically composed in different types of traditional verses such as dodecasyllable verse, long bugarštica verses of mostly fifteen and sixteen syllables with a caesura after the seventh and eighth syllable, octosyllable verse and from the 19th century, the most common was decasyllable verse. The popular historic song by Andrija Kačić Miošić entitled *Song About Ban Zrinović and Emperor Suleman III* describes the Siege of Szigetvár and connects historically founded facts and traditional decasyllabic stylisation. Songs featuring this traditional hero can cultivate historical themes and motifs, as well as scenes from everyday life of traditional communities, love themes and ceremonial situations. Folk singers also sang numerous stories about this beloved hero presenting his everyday life in ballads, romances, and lyrical songs.

Key words: Ban Nikola Zrinski, oral poetry, popular historic song, Siege of Szigetvár, variants